

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Мадяризми в дискурсі роману Мирослава Дочинця «Криничар»

Пискач Ольга Дмитрівна¹

¹ кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови;
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; Україна

Проблеми українсько-угорських міжмовних контактів у різних аспектах вивчали як українські, так і угорські лінгвісти Л. Чопей, Л. Деже, І. Кнежа, Е. Балецький, Й. Дзендзелівський, В. Орос, В. Німчук, П. Чучка, П. Лизанець, І. Сабадош, В. Лавер, П. Лизанець, Ш. Мокань, Л. Кіш, І. Удварі та ін. Зараз угорсько-українські зв'язки досліджують І. Ковтюк, С. Черничко, Є. Барань А. Галас та ін., залучаючи до своїх студій і художній дискурс. Зокрема, Є. Барань простежила лексичні гунгаризми у творах закарпатських митців Ф. Потушняка, І. Чендея, та П. Мідянки.

Однак ця тема не втратила **актуальності**, адже закарпатські українці й угорці віками перебувають у тісних економічних, політичних та культурних зв'язках, що спонукає до вивчення динаміки гунгаризмів у складі української лексики. Неабиякий науковий інтерес виявляє сучасна художня творчість українських митців, зокрема відомого й успішного закарпатського письменника, публіциста, видавця М. Дочинця, проза якого відзначається «інтелектуальним, філософським, психологічним наповненням, оригінальним стилем, самобутнім світовідчуттям, зануренням в українську та світову культуру, виховним потенціалом» [2].

У сучасному літературно-критичному дискурсі творчість М. Дочинця досліджували В. Базилевський, Т. Вергелес, Є. Сверстюк, Л. Скорина, М. Слабошпицький, П. Сорока, Л. Горболіс, М. Васьків, О. Талько, Л. Єршова, В. Горинь, О. Капленко, О. Іщенко та ін. Мова творів М. Дочинця викликає жваву зацікавленість і багатьох лінгвістів, зокрема А. Вегеш (художній антропонімікон, промовистість назв романів письменника), Р. Теребуса (метафори, власні назви в романах «Вічник» та «Криничар»), Л. Прокопович, О. Микитюк (діалектизми), Г. Вовченко (народна стихія й мовний портрет

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

у прозі М. Дочинця), В. Буди (перифрази в романі «Вічник», М. Яцьків, М. Вергалюк (фразеологізми, афоризми в романах митця) та ін.

Мета нашого дослідження – семантичний і стилістичний аналіз угорських запозичень у мові роману М. Дочинця «Криничар».

«Криничар» (2012), за словами Д. Федаки, – «це роман-притча про людську гідність, про Віру, Надію і Любов, про необхідність «пряmostояння і прямоходіння», як для тіла, так і для душі». У цьому творі синтезовано реалії і кінця XVI, XVII ст., і XVIII, та XIX. Тому криничар – такий самий вічник, як і дід Андрій з однойменного роману, він живе одночасно в усіх віках [6]. Сам письменник в одному з численних інтерв'ю зауважив, що роман «Криничар» дуже близький йому, бо «карпатський дітвак-байстрюк, аби вижити, прилучається до копання криниць. І докопується до таких глибин! І в матеріальному, і в духовному сенсі», адже «відкриває принаду двох головних свобод – свободи від страху і свободи від злиднів» [3]. 2014 р. за романи «Криничар» і «Горянин» автору було присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка.

Як свідчать результати дослідження, мадяризми в дискурсі роману М. Дочинця «Криничар» становлять незначну кількість назв, адже з-поміж запозичень письменник усе ж віддає перевагу латинізмам, германізмам та полонізмам. Помітну «обережність» митця в послуговуванні мадяризмами підтверджують часті авторські тлумачення їх у контексті. Наприклад: «До слова сказати: у нас, за Карпатами, перший хліб – **крумплі**, картопля» [1, с. 274].

Угорські запозичення в тексті роману «Криничар» формують такі семантичні групи: 1) назви осіб: маляр 'угорець', босорк'аня 'відьма', 'ворожка, чаклунка', легінь 'парубок, неодружений чоловік', сокачка 'кухарка на весіллі', лань 'дівчина', цімбор 'друг', куруц 'повстанець', гонвед 'солдат'; 2) назви одягу, взуття та прикрас: уйош 'піджак', боканчі, топанки 'черевики', р'яндя 'дрантя', бімбовка 'кулька на шапці'; 3) назви рослин і тварин: барацки 'персики', крумпля 'картопля', парадички 'помідори', яперки 'шовковиця', йоната'ночка 'сорт яблук', кутьо, пестл. кутьошко 'пес'; 4) назви побутових предметів: будар 'туалет', пугар 'склянка', штемпелик 'чарочка', солможак 'солом'яний матрац'; 5) інші назви: банувати 'сумувати', хосен 'користь', фріштик 'сніданок', ровта 'юрба', чардаш 'угорський народний швидкий танець', коцка 'предмет чи споруда, що має форму куба' та ін.

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Письменник вдало застосовує можливості міжмовної омонімії як виразного стилістичного засобу: «Ми з ним потолкували про се, про те і несподівано він запитав: «Ти вже маєш свою **лань**?». Треба повісти, що капітан силівся говорити зі мною по-русинськи, підмішуючи мадярські слова. І тепер я не одразу збаг, що він вивідує. Я уявив собі ламку в ногах сарницю з великими, як ложки, очима, що простягає до мене тремкий писочок. Але нараз спохопився: «**лань**» по-мадярськи – дівчина» [1, с. 121].

Майстерно відтворюючи закарпатський колорит, М. Дочинець заглиблюється в сутність слова і використовує доволі рідкісний для художнього тексту прийом етимологізації: «З теплих спадів Мужіївської гори мені привезли тоненькі, як пальчик дитини, саджанці персиків. Там їх називають **барацки**, бо мохнаті плоди їх напавду нагадують баранців» [1, с. 119]; «Коли прийшли на ці терени мадяри, то застали тут тихих робітніх людей, що годували себе земельною працею... Назву поселення, що одразу їм припало до душі, промовляли як **Мункач**, від слова «мунко» – робота. З тих часів і казка до нас дійшла про Івана, коров'ячого сина. Може, це й був той Мукач, від якого наш город почався...» [1, с. 97–98]. У доволі частих етимологічних авторських коментарях убачаємо вплив публіцистичної манери оповіді на художній дискурс митця.

Оскільки роман відображає історичні події кількох епох, то цілком закономірними в ньому є хронологічно марковані угорські запозичення: **гónвед**, ч., іст.1. род. а. Солдат угорської армії в XIX–XX ст. [5]; **кúруц** – від угор. історизму *kuruc* – «повстанець XVII–XVIII ст. проти Габсбургів», первісне значення слова – «учасник селянського повстання 1514 р.», тобто «солдат, що воював у армії Текелі або Ракоці проти Габсбургів», а метафоричне значення – «твердий воїн» [7].

Найбільшу групу історизмів у романі «Криничар» утворюють власні назви на позначення відомих історичних осіб Австро-Угорської імперії (Імре Текелій, Ілона Зріні, Нярош, Баторі, Ракоці, Іштван Шеннеї та ін.) та географічних об'єктів (Оросвийг, Пешт, Унгвар, Берегвар та ін.). Наприклад: «Горопашне вояцтво вдарило чолом перед **Ракоцієм** Другим, підрослим сином **Ілони Зріні**, закликаючи його вести їх на нову брань» [1, с. 197]; «Кислою гіркавістю тягне з Руського кінця, який мадяри називають **Оросвийгом**» [1, с. 6].

Символічним є прізвисько головного героя – мудрого криничара: «Мене називали тут просто **Кутьо**. Пес по-мадярськи» [1, с. 106]. На нашу думку, автор недаремно так іменує свого

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

героя, який, витримавши нелюдські життєві випробування, зрештою здобув і славу, і багатство, а всі, хто його ображав і знущався з нього, тепер низько кланяються: «Але кріпляться, не суперечать, бо в кожному другому дворі мені винні. Не я їм, а вони мені. Котрому назвисько припечатали – **Куцьо. Пес**» [1, с. 32–33].

Чимало мадяризмів, ужитих у романі «Криничар», є загальновідомими в закарпатських говірках діалектними словами (лєгінь, банувати, босорканя, крумпля, цімбор), тільки деякі з них вузьколокальні (яперки, куцьо та ін.). У мові роману такі лексеми виконують номінативну функцію або ж відтворюють колорит зображуваних подій, у яких на псарні в Паланку опиняється криничар Куцьо: «**Оймег, куцьошко!** – завис пронизливий крик над головами. Мій крик. – Стій, песику!» [1, с. 205]; «**Віссо, куцьошко! Віссо!** – дав я тверду команду. – Назад, песику! Назад!» [1, с. 205]; «**Ньомаш!**» – скомандував я по-мадярськи» [1, с. 235]; «**Тонцол! Тонцолні!**» – цокав язиком і каблуком пан Лойко» [1, с. 109]. У літературній українській мові серед зафіксованого нами вживається тільки чардаш 'угорський народний танець у швидкому темпі, що починається повільним вступом; мелодія цього танцю' [4, т. 11, с. 268] та маляр 'угорець' [5].

Отже, гунгаризми в художньому дискурсі роману «Криничар» М. Дочинця, незважаючи на їх обмежене використання, виявляють яскраві стилістичні особливості. Письменник часто адаптує їх до фонетико-словотвірної системи української мови, додаючи відповідні флексії чи суфікси (куцьошко, крумплина, йонатаночка, Ракоцій, фриштикувати, хосенний і т. ін.) або розширюючи їх семантику (палачінта 'млинець' у тексті має значення 'коров'ячий кізяк').

Вважаємо дослідження угорських запозичень перспективним у галузі лінгвостилістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, компаративістики та діалектології. Виявлення українсько-угорських інтерферентних явищ та аналіз їх динаміки потребує глибшого аналізу.

References:

- [1] Дочинець М. (2012) Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Мукачево: Карпатська вежа.
- [2] Іщенко О.А. (2020) Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика: дис...наук. ст. доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. С. 22.
- [3] Мирослав Дочинець: Я – зачарована людина, що сумує за недосяжним. URL: <http://surl.li/txdsl>.

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

- [4] Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/>
- [5] Словник української мови: У 20 т. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=24&page=0>
- [6] Федака Д.М. (2017) Українське красне письменство Закарпаття: літературні портрети й ескізи. Ужгород: Видавництво ТІМΠΑНИ. С. 556–557.
- [7] Чучка П. (2005) Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ. С. 317.